

Tuomas Tepora

Satavuotinen sota?

Sisällissodan muistamisesta ja historiakulttuurista

Sisällissodan merkivuosi tekee sisällissodasta ajankohtaisen, mutta vuosi 1918 ei missään vaiheessa ole vaipunut unhoon. Toisaalta toisen maailmansodan jälkeen vuosi 1918 ei enää ole muodostanut modernin suomalaisyhteiskunnan keskeisintä kollektiivisen muistamisen kohdetta. Muistinpoliittisesti toisella maailmansodalla oli vuoden 1918 jakolinjoja suodattava merkitys. On hyvä myös muistaa, että suomalainen yhteiskunta oli ottanut ensimmäiset askeleet kohti toista vuoden 1918 perintöä muovannutta tekijää eli pohjoismaista hyvinvointivaltioprojektia jo 1930-luvun lopussa. Silti sodan kokeneiden väliset jakolinjat ja kamppailut osapuolten kertomusten ja muistojen asemasta jatkuivat ainakin 1970-luvulle, paikallisesti pidempääkin. Tämä katsausartikkeli tarkastelee muutoksia Suomen sisällissodan muistamisessa ja historiakulttuurissa tähän päivään saakka.

Muistaminen

Vaikka moni kenties hyvästä syystä toivoo, että suomalainen historiakulttuuri ja muistaminen voisi tänään irrottautua sodasta ja luoda vaihtoehtoisia kertomuksia, voi toista maailmansotaa tai ainakin sen talvisotamaista eetosta pitää onnena onnettomuudessa. Talvisodan jälkeen valtio vapautui ongelmasta, joka oli tullut näkyväksi viimeistään 1930-luvun loppuun mennessä: kuinka juhlia vapausotaa, kun hävinnyt

osapuolta edustanut puolue istui hallituksessa? Samalla sosialidemokraatit vapautuivat muistin poliittisesta ongelmasta, johon aatesuunnan edustajat olivat 1930-luvun lopussa joutuneet. Tuolloin he pyrkivät nivomaan sisällissodasta kansalaisia yhdistävän tragedian. Murhenäytelmä on kuitenkin huono perusta ”kansalliselle tarinalle”.

Vuodesta 1940 lähtien vuosi 1918 ei enää kuulu valtiolliseen juhlintaan. Toisen maailmansodan voimakkuutta suomalaisessa muistokulttuurissa selittää paljon sille varhain muodostunut asema sisällissodan antiteesinä, josta muodostui välittömästi uusi kansallinen syntymyytti. Lisäksi valkoisten ymmärrys uhreista säilyi maailmansotien välisenä aikana romanttisena toisin kuin etenkin Länsi-Euroopassa, jossa ensimmäisen maailmansodan kokemus toi uhriromantiikan pariaksi ironian ja kranaattikauhun.¹ Se että valitseva käsitys sotauhrista oli säilynyt sankarillisena, vapauden hintana, saattoi vaikuttaa siihen, että toisen maailmansodan sankarivainajien muistokulttuurin sanoitukselle oli elävöittävä tilaus, monista vuoden 1918 ja toisen maailmansodan uhriajattelun eroista huolimatta. Suomen sisällissota oli osa ensimmäistä maailmansotaa, mutta ensimmäisen maailmansodan massataistelujen tuottama ihanteettomuus ei maailmansotien välisessä Suomessa saanut jalansijaa voittajien muistoissa eivätkä häviäjät pohtineet kipeitä

1. Jay Winter, *Sites of Memory, Sites of Mourning. The Great War in European Cultural History*. Cambridge University Press 1995, 221–222; Joanna Bourke, Uusi sotahistoria. Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisen kokemuksen talvi- ja jatkosodasta*. Minerva 2006, 32–34.

kokemuksiaan itse sodankäynnin kauhujen näkökulmasta. Sotatraumaa ei tunnustettu lääketieteellisesti Suomessa ennen talvisodan alkua.²

Tämän päivän perspektiivistä tarkastellen vuodesta 1918 ei maailmansotien välisenä aikana onnistuttu muodostamaan nationalismeille tyypillistä kansallista syntymyyttä välttämättä lainkaan. Yrityksen puutteesta se ei toki johtunut. Oleellista lienee, että kesästä 1919 lähtien tasavallassa yhteiskunnallisia ristiriitoja jouduttiin selvittämään parlamentaarisesti. Näin vapaussodan valkoiseen ilmaantui pian harmaata, kun vuosien 1917–1918 vihanlietsojat joutuivat istumaan saman pöydän ääreen. Vitivalkoinen ja kompromisseja vihannut oikeistoradikalismi ja 1930-luvun fasismi ajoivat lopulta puhdistuskuvitelmissaan oikealta ohi. Hävinneiden katkerat ja valtopoliittisesti epäkorrektit muistot jakautuivat nekin pian kapinakevään jälkeen. Sosialidemokraattinen tulkinta sodasta painotti punaisten kokemaa vääryyttä taistelujen jälkimainingeissa, mutta irtisanoutui vallankumouksellisuudesta toisin kuin maan alle painostetun suomalaismuonismimin näkemys. Tämän aatesuunnan mukaan vuosi 1918 edusti epäonnistunutta vallankumousta ja valkoisten hirmuvaltaa.³

Näin vuosi 1918 muodosti jo ennen toista maailmansotaa muistintoliittisen ongelman: kiihkeän kansallismielisyyden ja kahtia tai moneen osaan jakautuneiden muistojen aikaa eläneen yhteiskunnan kansalaiset eivät kyenneet muodostamaan sisällissodasta kattavaa, nationalismin tyypillistä narratiivia kansallisesta vapautustalustusta, jonka useimmat kansalaiset olisivat voineet allekirjoittaa. Sodan sisäinen luonne säilytti ihmisiä jakaneen väkivallan muiston verksenä. Nationalismissa uhrien ja niiden muista-

misen merkitys on yhdistää ihmisiä.⁴ Toisin kuin sittemmin toisen maailmansodan vallitsevassa, ”virallisessa” kertomuksessa, edes valkoisille uhreille oli viimeistään 1930-luvun jälkipuolelta tultaessa vaikea löytää kansakuntaa rakentavaa merkitystä. Mielenkiintoisesti valkoisen perinteen ylläpitäjät, suojeluskunnat etunenässä, pyrkivät rakentamaan ehdottomuudessaan autoritääristä muistokulttuuria parlamentaarisessa Suomessa.

Brittiläinen uskontotieteilijä Ninian Smart kirjoitti vuonna 1983 esseessään nationalismin uskontosävytteisyydestä, että parasta kansakunnanrakennusainesta ovat mahdollisimman suuret sotauhrit, joita on kuitenkin mahdollista jälkeempään muistaa rakentavasti. Hän käytti yhtenä esimerkkinään toisen maailmansodan Suomea.⁵ Tämä toisen maailmansodan muistokulttuuri näyttäisi kantavan tähän päivään saakka, sillä se kosketti käytännössä kaikkia kansalaisia eikä sitä korvaavaa kertomusta ole helppoa luoda. Kansalaisten enemmistökään ei näytä panevan pahakseen sotamuistokulttuurin korostuneisuutta: itse asiassa *Uutissuomalaisen* joulukuussa 2017 teetämän kyselyn mukaan 61 prosenttia vastanneista oli sitä mieltä, ettei sota korostu liikaa suomalaisessa itsenäisyysjuhlinnassa.⁶ Vapaussodastakin oli tarkoitus muodostaa tällainen kansallisen vapauden ja kansallishengen merkkipaalu, myyttinen kamppailu, jossa nuoren kansakunnan nuoret soturit lunastivat verellään isänmaan vapauden. Tämä muisto ei osoittautunut elinvoimaiseksi.

Historioitsijat ja muistaminen

Historiantutkijoille sisällissota oli 1950–1960-luvun vaihteeseen saakka hankala pala, sillä val-

2. Ville Kivimäki, *Battled Nerves. Finnish Soldiers' War Experience, Trauma, and Military Psychiatry, 1941–44*. Åbo Akademi University 2013, 19, 22–23.

3. 1920–30-luvun muistintoliittisistä ja muistamisesta, ks. mm. Aapo Roselius, *Kiista, eheys, unohdus. Vapaussodan muistaminen suojeluskuntien ja veteraaniliikkeen toiminnassa 1918–1944*. Bidrag till kännedom om Finlands natur och folk 186. Suomen Tiedeseura 2010; Miika Siironen, *Valkoiset. Vapaussodan perintö*. Vastapaino 2012; Tauno Saarela, *Suomalainen kommunismi ja vallankumous 1923–1930*. Historiallisia Tutkimuksia 239. SKS 2008, 559–572; Tuomas Tepora, *Sinun puolesta elää ja kuolla. Suomen liput, nationalismi ja veriuhuri 1917–1945*. WSOY 2011; Niko Kannisto, *Vaaleanpunainen tasavalta? SDP, itsenäisyys ja kansallisen yhtenäisyyden kysymys vuosina 1918–1924*. THPTS 2016, 94–182.

4. Benedict Anderson, *Kuivitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Vastapaino 2007; Tepora 2011, 62–73, 251–264, 382–384.

5. Ninian Smart, Religion, Myth, and Nationalism. Teoksessa Peter H. Merkl & Ninian Smart (toim.) *Religion and Politics in the Modern World*. New York University Press 1983; Carolyn Marvin & David W. Ingle, *Blood Sacrifice and the Nation. Totem Rituals and the American Flag*. Cambridge Cultural Social Studies Series. Cambridge University Press 1999.

6. USU-kysely. Yle.fi 5.12.2017: Enemmistö suomalaisista ei pidä sodan korostumista ongelmana, <https://yle.fi/uutiset/3-9962692> (15.12.2017).

taosa vanhemman polven historioitsijoista oli iän ja yhteiskunnallisen asemansa kautta sitoutuneita suoraviivaiseen vapaussotatulkintaan, joka puolestaan ei enää toisen maailmansodan jälkeen voinut muodostaa ”kansallista” vapausmyyttiä. Valkoisen terrorin laajuus paljastui luotettavasti vasta 1960-luvulla.⁷ Samalla akateeminen tutkimus myös suitsi toisen maailmansodan jälkeen maan alta nousseiden suomalaiskommunistien esittämiä vielä todellista suurempia luke-mia murhatuista punaisista.⁸ Suurten ikäluokkien aikuistumisen ja samanaikaisen yhteiskunnallisen muutoksen yhteydessä 1920-luvun puolivälissä syntyneet Viljo Rasila ja Jaakko Paavolainen sekä 1919 syntynyt Juhani Paasivirta onnistuivat esittämään tutkimusta edistävän, punaisten asemaa ja motiiveja kontekstissaan ymmärtävän, mutta analyttisen näkökulman. Näiden historioitsijoiden avainkokemus olikin ollut toinen maailmansota.

Sisällissota ei siis mennyt pois, vaan siitä valtajulkisuudessa esitetyt tulkinnat muuttuivat. Vapaussodasta tuli kansalaissota ja punaiset muistot, tulkinnat ja tarinat saivat jalansijaa. Toisen maailmansodan jälkeistä, 1950-luvulle jatkunutta punaisten muistomerkkibuumia vetivät kansandemokraatit ja kommunistit,⁹ mutta historiakulttuurin punainen tulkinta oli lähempänä sosialidemokraattista näkökulmaa. Punaisesta ”totuudesta” ei kuitenkaan koskaan tullut niin hallitsevaa näkökulmaa kuin mitä valkoinen sanoma sotien välisenä aikana merkitsi.

Tunnettua, on että historioitsijat eivät olleet kuskien paikalla, kun vuoden 1918 uudelleen arviointi julkisessa sanassa alkoi. Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla* -romaanit aloittivat muutoksen 1960-luvun vaihteessa. Linna kirjoitti tietoisesti uutta, modernia eeposta suomalaisen yhteiskunnan synnystä.¹⁰ Näkökulma oli maata

omistamattoman luokan eli maalaiskansan. Realistinen tyyli vetosi lukijoihin. Samalla torpparitologia hyödynsi suomalaisen nationalismiin oleellisesti kuulunutta maanomistuksen arvostamista. Linnan käsittelyssä pientiloista haaveilleet torpparit saivat lukevan yleisön silmissä painoarvoaan suuremman roolin sisällissodan tapahtumissa ja syissä. Tämän kirjailijan vapaudella tehdyn tulkinnan oikoi tutkimuksella Viljo Rasila vuonna 1968,¹¹ mutta vuodesta 1917 saakka politisoitunut torpparikysymys on säilyttänyt asemiaan vuoteen 1918 liittyneissä mielikuvissa.

Linnan vaikutus historiakulttuuriin on ollut tutkitusti niin merkittävä,¹² että *Pohjantähden* kanssa samoihin aikoihin julkaistut modernistiset romaanit, kuten Veijo Meren *Vuoden 1918 tapahtumat*, Paavo Haavikon *Yksityisiä asioita* tai jopa Marko Tapion *Arktinen hysteria* -romaanit, ovat jääneet historiakulttuurissa katveeseen. Näissä teoksissa yksilöiden motiivit eivät aina kohtaa ”suurta kertomusta” eivätkä kirjailijat kaihtaneet banaalien, arkisten ja päättömiltä vaikuttavien seikkojen kuvaailua sodan viitekehyksessä. Tällainen selvää historiallista missiota kaihtanut ote on sittemmin muodostunut tavalliseksi tavaksi sodan kuvaamiselle. Vielä 1960-luvulla modernistien tarkoituksena oli ilmiselvästi haastaa kirjailijan tarve kuvata isoja teemoja koherentisti ja kaikkitietävästi.¹³

Sisällissota tänään

Saksalaisen muistamisen tutkijan, egyptologi Jan Assmannin mukaan elävien sukupolvien välittämä muistiperinne eli kommunikatiivinen muisti kestää 80–100 vuotta. Kommunikatiivista muistia määrittää muistin poliittisuus ja elettyjen kokemusten yhteiskunnallisuus sekä mahdollisesti vaikeneminen. Tämän jälkeen muistamista alkaa määrittää kulttuurinen muisti. Menneisy-

7. Jaakko Paavolainen, *Poliittiset väkivaltaisuudet Suomessa 1. ”Punainen terrori”*. Tammi 1966; Jaakko Paavolainen, *Poliittiset väkivaltaisuudet Suomessa 2. Valkoinen terrori*. Tammi 1967.

8. Juhani Mäkelä (toim.) *Luokkasodan muisto*. Kansankulttuuri 1947.

9. Maurice Carrez, *Sites of the Red Massacre in Finnish Civil War. The Politics of Memory and Its Re-Interpretation*. Teoksessa Mikko Majander & Kimmo Rentola (toim.) *Ei ihan teorian mukaan*. THPTS & Yhteiskunnallinen arkistosäätiö 2012, 97–101.

10. Pertti Haapala, Väinö Linnan historiasota. *Historiallinen Aikakauskirja* 99 (2001), 25–34; Yrjö Varpio, *Väinö Linnan elämä*. WSOY 2006, 484–509.

11. Viljo Rasila, *Kansalaissodan sosiaalinen tausta*. Tammi 1968.

12. Pilvi Torsti, *Suomalaiset ja historia*. Gaudeamus 2012, 112.

13. Yrjö Varpio, Vuosi 1918 kaunokirjallisuudessa. Teoksessa Pertti Haapala & Tuomas Hopppu (toim.) *Sisällissodan pikkujättiläinen*. WSOY 2008, 457.

den keskeisestä tapahtumasta tulee kulttuurinen varanto, jota voidaan muokata ja hyödyntää vailla henkilökohtaisia tunnesiteitä. Silti nämä kertomukset voivat säilyä oleellisina muistikulttuurin viitepesteinä ja niitä voidaan hyödyntää poliittisesti. Assmannia orjallisesti seuraten suomalainen yhteiskunta on viimeistään nyt katkaissut sukupolvien ketjun sisällissotien kokemukseen ja välittyneisiin muistoihin.¹⁴

Silmäys pelkästään viime vuosien kirjatarjontaan näyttää, että tutkimuksen lisäksi vuosi 1918 on tasaisen suosittu aihepiiri niin tieto- kuin kaunokirjallisuudessa. Vuotta 1918 käsitteleviä elokuviaakin on parilta viime vuosikymmeneltä liuta. Yrjö Varpion vuonna 2008 julkaistun artikkelin mukaan sisällissota on vuosituuhannen vaihteen molemmin puolin ollut kirjallisuudessa suosittu aihe kuin koskaan aiemmin. 2000-luvun fiktiossa on usein korostunut punaisten näkökulma. Se ei ole ollut julistuksellinen samassa mielessä kuin esimerkiksi Jotaarkka Pennasen *Mommilan veriteot 1917* -elokuva vuodelta 1973. Pikemmin kirjallisuus on kuvaillut tämän päivän arvostuksia mukailien ääritunteita, väkivaltaa, traumaa ja uhrin sekä uhriutumisen teemoja; sympatiat ovat usein altavastaajan puolella. Siitä huolimatta fiktiossa on pyritty ylittämään joko-tai-kahtiajako. Puolentalinnan oikeutus ei ole olennaista, vaan keskipisteessä ovat yleisinhimilliset teemat.

Vuoden 1918 historiallinen tarkastelukaan ei ole aina tärkeää, vaan on mahdollista ajatella, että kirjallisuudessa sisällissota on etupäässä kulttuurinen viitepiste kirjallisesti kiinnostaville teemoille, tunteille ja eettisille pohdinnoille. Myös omien sukujuurien etsiminen ja sodan ylisukupolvisten vaikutusten pohtiminen on ollut tärkeää.¹⁵ Tätä voi pitää osoituksena siirtymisestä kulttuurisen muistin aikakauteen: reflektiivinen ja julistamaton ote sekä sodan monet totuu-

det alkavat päihittää puolentalinnan ja kaksi ”totuutta”. Pilvi Torstin suomalaisten historiakuva kyselytutkimuksella vuonna 2012 luodanseen tutkimuksen mukaan vuoden 1918 osalta ”menneisyys on muuttunut tai muuttumassa historiaksi”, jossa on mahdollista asettua kummankin osapuolen nahkoihin ja ottaa kriittistä etäisyyttä sodan jakolinjoihin.¹⁶

Lisäksi vaikuttaa siltä, että sisällissotaan liittyvä fiktio on Suomen toista maailmansotaa koskevaa fiktiota seuraten tempautunut osaksi trauman kirjallista heijastelua. Yhtään kipeiden kokemusten ylisukupolvisuutta vähättelemättä on myös esitettävä kysymys siitä, kuinka paljon traumaa monipuolisesti kuvaava kirjallisuus heijastelee säröytyneitä todellisuuksia. Entä kuinka paljon se rakentaa näitä todellisuuksia traumasta puhumiseen vihkiytyneessä nyky-yhteiskunnassa?¹⁷

Tänään sisällissodan paikalliset muistokulttuurit voivat edelleen olla jakautuneita, mutta sukupolvien välittämä ketju vuoteen 1918 on käytännössä katkennut. Vaikka eräissä suvuissa muistoja saatetaan vaalia, sisällissodalla ei ole enää oleellista merkitystä yhteiskunnallisten jakolinjojen lähteenä. Nykyisten jakolinjojen ja yhteiskunnallisten ilmiöiden peileinä sisällissodan kokemukset voivat kuitenkin toimia. Sisällissodasta on luotu vahva historiakulttuuri. Fiktio ohella siinä on nykyään tärkeää esimerkiksi museonäyttelyprojektien ja taiteen kautta hahmotettu moniäänisyys sekä tunteiden herättämisen kautta yhteen nivottu tarinallisuus. Kulloinkin heikomman osapuolen asemaan samastuminen lisää tarinan vetovoimaa, mitä ei kuitenkaan enää selitetä puoluepoliittisesti. Näin sisällissodan kokemuksista voidaan oppia. Toki vuoden 1918 jakoja on mahdollista pyrkiä hyödyntämään poliittisessa retoriikassa, mutta kansalaisten poliittinen mobilisaatio ei perustu sisällissodan muistoihin.

14. Jan Assmann, Communicative and Cultural Memory. Teoksessa Astrid Erl &

Ansgar Nünning (toim.) *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*. De Gruyter 2008.

15. Varpio 2008, 461–462; Tiina Kinnunen, The Post-Cold War Memory Culture of the Civil War. Old-New Patterns and New Approaches. Teoksessa Tuomas Tepora & Aapo Roselius (toim.) *The Finnish Civil War 1918. History, Memory, Legacy*. History of Warfare 101. Brill 2014, 428–437.

16. Torsti 2012, 135.

17. Tuomas Tepora, Emotional War? Communicating the Cultural Histories of War to a Wider Audience. *Journal of Belgian History* 46:2 (2016), 185–196; Tuomas Tepora, Toisen maailmansodan muistokulttuuri. Kommunikatiivisesta muistamisesta kulttuuriseen muistiin. Teoksessa Teemu Tallberg, Anni Ojajarvi & Tiina Laukkanen (toim.) *Puolustuslinjalla. Yhteiskuntatieteellistä ja historiallista tutkimusta maanpuolustuksesta ja asevelvollisuudesta*. Julkaisuja 197, Kentä. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto 2017, 138–139, <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/puolustuslinjalla/tepora.pdf> (18.12.2017).

Sisällissodan tutkimuksessa on viime vuosina korostunut paitsi molemminpuolisen terrorin motiivien selvittäminen ja konfliktin merkitys yhtenä ensimmäisen maailmansodan näyttämöistä, nimenomaan sodan kokemukselliset puolet sekä vuoden 1918 perintö. Tämän päivän tutkimuskysymykset ja ajankohtaiset aiheet kuten naisten ja lasten kokemukset sodan ajalta tai vankeileireiltä ovat hyvin edustettuina sisällissodan tutkimuksessa. On huomattava, että toisin kuin 1960-luvulla, historiantutkimus on 1990-luvulta lähtien profiloitunut myös yleisen historiakuvan aktiivisena rakentajana ja keskustelijana.¹⁸ Vaikka sodan ylirajaisuus on korostunut viime vuosien tutkimuksessa, sisällissodan historiakulttuurin voi katsoa olevan korostuneen paikallista, mikä johtuu konfliktin olemuksesta paikallisina vallankumouksina ja vastakkainasetteluina.¹⁹

”Sisällissota” on vakiintunut 1990-luvulta lähtien tutkijoiden ja monien tiedotusvälineiden suosimaksi nimitykseksi sodasta. Se on nähty neutraaliksi nimitykseksi toisin kuin vapaussota tai kansalaissota. Vuoden 1918 sodan muut nimitykset kuten luokkasota, veljessota tai kapina ovat jo jääneet syrjään. Vapaussodalla, kansalaissodalla ja sisällissodalla on edelleen omat melko tasavahvat kannattajansa eikä sodalla siis ole vakiintunutta nimitystä. Vuonna 2012 sisällissota oli selvästi yleisin sodan nimi 15–30-vuotiaiden keskuudessa.²⁰ Sisällissota ja kansalaissota eivät kuitenkaan asiasisällöllisesti eroa juuri toisistaan ja aatehistoriallisesti sisällissota kansalaisyhteiskuntaa repivänä, valtion sisäisenä konfliktina toki sopii suomalaiseen kokemukseen valtion ja laillisuuden hajoamisesta vuosina 1917–1918.

Juhlaraha 2017

Mainio esimerkki sisällissodan kertomuksien vahvuudesta sekä kenties sen nykyisin dominoivasta, ylisukupolvisuuksia korostavasta sisällöstä on huhtikuussa 2017 käyty kiivas juhlarahakohu. Itsenäisyyden vuosikymmeniä kuvanneessa raha-

sarjassa muotoilija Ilkka Suppanen kuvasi vuotta 1918 punaisten teloituskuvalla. Sodan nimityksenä kolikossa oli kansalaissota. Mallina toimi tunnettu, mutta lavastettu valokuva. Sisällissodan esittäminen ”juhlarahassa” laittoman teloituksen kautta raivostutti monet kansalaiset. Lyhyen, sosiaalisen median tuotumuspurkausten värittämän keskustelun jälkeen valtiovarainministeri Petteri Orpo kumosi Suomen itsenäisyyden juhlarahoja koskeneen asetuksen ja juhlarahasarja vedettiin pois tuotannosta.

Mitä kohu kertoo? Ainakin sen, että sodan hävinneiden punaisten epäsuhtainen kohtalo herättää sympatiaa suuressa yleisössä ja kuinka sensitiivistä historian kipupisteiden esittämisen ylipäättään on. Tämä kertomus on tunteisiin vetoava tarina etupäässä rivipunaisina uhreina hävinneistä, joille taisteleva vallankumouksellisuus oli vierasta. Oikeudenmukaisuuteen liittyvät pohdinnat ovatkin olleet tapetilla myös muun muassa punavankileirien korkean kuolleisuuden osalta; tämä on myös sisällissodan aihepiiri, jota on viime aikoina tutkittu kenties eniten. Taustalla vaikuttavat myös viime vuosikymmenten kansainväliset esimerkit hajoneiden valtioiden ja sisällissotien jälkeisistä oikeudenkäynneistä. Ajatusleikkina voisi pohtia, millä tavalla yleisöreaktio olisi eronnut toteutuneesta, jos kuvituksena olisi ollut valkoisten teloitus – valokuvamallia olisi ollut tosin vaikea löytää.

Lienee ymmärrettävää, miksi mielikuvissa teloituskuvan ja juhlarahan yhdistelmä ei ollut toimiva ratkaisu. Kuinka sisällissotaa sitten pitäisi muistaa? Kohu nimittäin kertoo myös, että vuotta 1918 on ajallisesta etäisyydestä huolimatta vaikea sijoittaa luontevaksi osaksi ”suurta kertomusta”, jota Suomessa määrittää pyrkimys kohti eheyttä ja yhtenäisyyttä. Eivätkä monet kansalaisista haluakaan vuotta 1918 osaksi yhtenäisyys-kertomusta, sillä se ei siihen sovi. Vuoden 1918 historiakulttuurin merkitys voikin olla mahdollisuudessa korostaa halkeamia ja säröjä, vailla todellista

18. Merkittävä keskustelua avannut ja historiakuvaa muokannut teos oli Heikki Ylikangas, *Tie Tampereelle. Dokumentoitu kuvaus Tampereen antautumiseen johtaneista sotatapahtumista Suomen sisällissodassa 1918*. WSOY 1993. Historiografiasta, ks. Tuomas Tepora & Aapo Roselius, Introduction. *The Finnish Civil War, Revolution, and Scholarship*. Teoksessa Tuomas Tepora & Aapo Roselius (toim.) *The Finnish Civil War 1918. History, Memory, Legacy*. History of Warfare 101. Brill 2014, 11–16.

19. Anne Heimo, *Kapina Sammatissa. Vuoden 1918 paikalliset tulkinnat osana yhteiskunnallisen rakentamisen prosessia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1275. SKS 2010.

20. Torsti 2012, 126–133; historiallisesti sodan nimityksistä, ks. Pertti Haapala, *Sota ja sen nimet*. Teoksessa Pertti Haapala & Tuomas Hoppu (toim.) *Sisällissodan pikkujättiläinen*. WSOY 2008.

tämän päivän pelkoa rajuista repeämistä. Mielienkiintoisesti edelliseen liittyen kohu myös jakoi historioitsijayhteisöä, sillä kaikki asiantuntijoina kohun aikana haastatellut eivät ensi kädeltä tyrmänneet taiteilijan juhlarahanäkemyistä: miksi kaiken pitäisi olla siloteltua, etenkin kun sisällissodasta on kulunut jo sata vuotta?²¹

Sisällissodan julkisessa muistamisessa askeleita kohti yhtenäisyyttä on otettu toisen maailmansodan vuosista lähtien, jolloin sodan osapuolet seppelöivät toistensa hautoja ja muistomerkkejä. Osapuolten perinteenjatkajien välisen yhteisen muistamisen vaikeudesta kielii kuitenkin viime vuoden juhlarahakohun ohella joulukuun 2017 muistinpoliittinen konflikti Forssassa, jossa kaupunginhallitus ei huolinut Lotta-patsasta sen jälkeen, kun työväenmuistolle arka aihe oli herättänyt huomiota sosiaalisessa mediassa.²² Valkoisilla ja punaisilla onkin edelleen muistioorganisaationsa ja perinnejärjestönsä, jotka opeoivat yhä vahvemmin verkossa ja sosiaalisessa mediassa. Tämä on tuonut historiakulttuuriin ja muistamiseen uudenlaisen osallistumisen tason, jossa perinteisten muistioorganisaatioiden ja maallikoiden välinen raja hämärtyy. Lisäksi mielipiteen ilmaisijoiden ja näkemysten esittäjien suuren määrän ohella digitaalisessa muistamisessa korostuu visuaalisuus.²³

Jälkikäteen ajatellen juhlaraha-tapaus toimii hyvänä esimerkkinä tämän päivän muistokulttuurista, jossa kansalaiset, historioitsijat, taiteilijat ja muistikulttuurin ammattilaiset keskustelivat – ja kiihkoilivat – jaetulla digitaalisella sosiaalisen median alustalla. Dataäänestys oli tehokas tapa ilmaista viruksen lailla etenevää mielipidettä ja -alaa, vieläpä ilman äänestysikää ja välikäsien kontrollia.²⁴

Historianesitykset ja sovinto?

Joskus on esitetty ajatus, jonka mukaan sisällissodan osapuolek eivät koskaan ole tehneet sovintoa. Käsite on tietenkin itsessään monitahoinen ja viittaa usein konfliktin osapuolten väliseen pidättäytymiseen vihollisuuksista, yhteistyökyyntä menneisyyden painolastista huolimatta, keskinäisen luottamuksen rakentamiseen ja lopulta eheytymiseen tai yhteiseen identiteettiin. Kuten Tuomas Forsberg huomauttaa, etenkin jälkimmäinen täyssovinnon muoto on konfliktien jälkeisessä kansainvälisessä politiikassa utopinen.²⁵

Suomen sisällissodan perintöä tarkastellessa on kuitenkin mahdollista puhua edellä mainitut varaukset huomioiden sovinnosta. Viimeisen sadan vuoden demokratisoitumisprosessi, kansalaisyhteiskunnan avoimuuden kasvu ja ainakin viime vuosikymmenelle jatkunut tuloerojen kapeneminen ovat oikeastaan merkinneet jokapäiväistä sovinnonelettä ilman, että asiaa on tehty selväksi virallisilla eleillä. Moni sotarikolliseksi määriteltävä tekijä toki pääsi kuin koira veräjältä, molemmin puolin, ja vielä maailmansotien välisenä aikana kansalaisyhteisyydet olivat rajoitettuja. Valtio kuitenkin korvasi – vaatimattomasti ja osin pitkän hampain – punaisille intressiryhmille heidän kärsimäänsä vahinkoja sitten kun toinen maailmansota laajensi käsitettä siitä, ketkä kansakuntaan kuuluivat.²⁶

Lopulta merkittäväntä viime vuosikymmenten ”sovintotyötä” lienee tehnyt historiantutkimus ja esimerkiksi Suomen sotaturmat 1914–1922-projekti 2000-luvun ensi vuosikymmenellä. Valtion rahoittama ”totuuskomissio”, ajan kansainvälisten esikuvien mukaan, pureutui uhrilukuihin, jotka selvästi herättivät vielä intohimoja ja epä-

21. Tuomas Manninen, Hymynkare, pistoolin piipun suunta... Nämä seikat viittaavat siihen, että juhlarahan teloituskuva lavastettiin. *Ilta-Sanomat* 27.4.2017 Artikkelissa haastateltiin Aapo Roseliusta.

22. Eeva Hannula, Forssa kielsi patsaan pystyttämisen kaupunkiin – ”En ymmärrä miksi vuonna 2018 tänne pitäisi Lotta Svärd -patsas pystyttää”. *Yle.fi* 19.12.2017.

23. Anne Heimo, The 1918 Finnish Civil War Revisited. The Digital Aftermath. *Folklore* 57 (2014), 141–168.

24. Vrt. Mika Pantzar, Kuluttajakansalainen datataloudessa. *Tieteessä tapahtuu* 35:5 (2017), 24.

25. Tuomas Forsberg, Poliittisen anteeksiannon rajat ja mahdollisuudet. Teoksessa Jan Löfström (toim.) *Voiko historiaa hyvittää? Historiallisten vääryyksien korjaaminen ja anteeksiantaminen*. Gaudeamus 2012, 69–70.

26. Kaisa Suoranta, ”Ei kai ole syyni vuoden 1918 tapahtumat...” *Punaleskien avustaminen 1918–1948*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto 2006, 41–46; Maurice Carrez, Sites of the Red Massacre in Finnish Civil War. Teoksessa Mikko Majander & Kimmo Rentola (toim.) *Ei ihan teorian mukaan*. THPTS & Yhteiskunnallinen arkistoesäätö 2012, 100; Johanna Manninen, *Rikoksen palkitsemista vai kansan eheyttämistä? Punainvalidien eläkkeet eduskuntakeskustelussa 1936 ja 1940*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 2016, 50–67.

varmuutta, vaikka uhrien suhdeluvut ja määrät suurin piirtein tutkimuksessa tiedettiin.

Uhrien lukumäärään ja identifiointiin tähtäävä, objektiivisuutta tavoitteleva perustutkimus on toiminut vakaana perustana myös ja nimenomaan historian harrastajille, joiden merkitys esimerkiksi sisällissodan paikallishistorioissa ja -perinteessä on näkyvä. Sotasurma-projekti toimi myös digitaalisen historianesityksen yhtenä tienraivaajana, vaikka jostain syystä iso osa sen keräämästä ja digitalisoimasta aineistosta on jäänyt hyödyntämättä. Käytössä oleva tietokanta onkin auttamatta vanhentunut. Ohjelma nimittäin sisältää vain murto-osan kerätystä materiaalista ja sen saaminen tutkijoiden käyttöön olisi tärkeää.²⁷

Verrattuna moniin muihin ajallisesti tai muuten saman tyyppiisiin konflikteihin kuten Irlannin tai Espanjan sisällissotiin, suomalaisen yhteiskunnan sisällissodan jälkeinen toipuminen oli nopeaa. Sen mahdollisti parlamentaarinen järjestelmä ja konfliktin uusiutumattomuuden takasi viime kädessä osapuolten resurssien epäsuhtaisuus valkoisessa Suomessa 1920–1930-luvulla. Kyse ei siis ollut mistään aktiivisesta menneisyyden hallinnasta.²⁸ Passiivisen sovinnon puolesta puhuu myös se, että sisällissota ei ole sitten toisen maailmansodan muodostanut suomalaisten ryhmäidentiteettien pääasiallista lähdeä – identiteettien peilinä ja identiteettipolitiikan rakennusaineena se toki toimii edelleen.

Sovinnon käsite liittyy läheisesti anteeksipyyntöön ja -antoon. Vaikka sisällissodan muistot eivät enää jaa suurta enemmistöä ihmisistä, on myös helppo ymmärtää joskus esitettyjä vaatimuksia valtion tai kirkon tapaisten instituutioiden esittämistä anteeksipyyntöistä tai pahoitteluista kovia kokeneille hävinneille. Tällöin äänessä on kuitenkin tämän päivän menneisyydenhallinta ja kansainväliset lähihistorian esikuvat totuuskomissioineen. Kun vuoden 1918 raastavat kokemukset eivät enää toisen maailmansodan jälkeen olleet yhteiskunnallisten ristiriitojen pääasialli-

sinta polttoainetta, lienee anteeksipyyntö ja -anto 2000-luvulla nähtävissä tämän päivän uhrituomista ja traumaattisia kokemuksia korostavan ilmapiirin ilmentyminä. Uhrin asemaan samastumiseksi ei välttämättä tarvitse omata uhrin perhehistoriaa eivätkä uhrien ja pahantekijöiden roolit muutenkaan ole sisällissodissa koskaan selviä. Siksi monet ihmiset saattavat kokea erilaiset sovintoa ja selvyyttä tavoittelevat eleet, kuten kulkeet ja performanssit katharttisina.²⁹

Aiemmin jo käsiteltiin sitä, kuinka vuoden 1918 paikalliset muistot ovat saattaneet säilyä viime vuosikymmenille tulenarkoina, vaikka mistään vaikenemisesta ei enää voi puhua. Kuten todettua, tunnehistoriallisesta näkökulmasta on kuitenkin mahdollista ajatella sisällissodan traumoja korostavaa historiakulttuuria nimenomaan nykyisten tunteiden ilmaisulle ja vaikeille kokemuksille avointen ihanteiden kautta, osana terapiakulttuuria. Saman tyyppinen muistokulttuuri-ilmio on viime vuosina liittynyt toisen maailmansodan muistamiseen.

Toisaalta sovinto on myös oleellinen osa hallitsevaan suomalaiseen muistokulttuurin kudottua yhtenäisyyden kertomusta ja tarvetta.³⁰ Yhtenäisyys on tilanteesta riippuen joko ääneen lausuttu tai lausumaton oletus kertomukselle ”Suomesta”. Tähän tarinaan keskinäistä väkivaltaa, luokkeroja ja luottamuksen katoamista avoimesti tarkasteleva kertomus itsenäisyyden alun veljessurmasta sopii äärimmäisen huonosti, vaikka käsite muuten onkin perin myyttinen. Entä jos sisällissodan vetovoima historiakulttuurissa johtuukin sen esillä pitämistä jakolinjoista?

Valtaosa suomalaisista kykenee valitsemaan puolensa tilanteen mukaan ja ymmärtämään monia eri näkökantoja. Monetkaan eivät pysty jäljittämään sukujansa yksiselitteisesti jommallekummalle puolelle. Nykynäkökulmasta, turvallisen etäisyyden päästä, sisällissodan muistamisen suosio saattaa liittyä sen säröisään tarinallisuuteen. Sen täky on nimenomaan

27. Projektissa työskennelleen Aapo Roseliuksen haastattelu 1.3.2018. Toinen digitaalisen historian vuoteen 1918 liittyvä varhainen tietokanta on Työväenmuseo Werstaan ylläpitämä Punaisten muistomerkkien tietokanta (2005), joka perustuu Ulla-Maija Peltosen vuosituhannen vaihteen tutkimushankkeeseen keräämiin tietoihin. Ks. Ulla-Maija Peltonen, *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimintuksia 894. SKS 2003.

28. Forsberg 2012, 81.

29. Kinnunen 2014, 435–436.

30. Forsberg 2012, 80–83

perustava yhteiskunnallinen särö sekä vallan ja väkivallan vuoropuhelu. Vähäisin syy ei myöskään liene "kapinakevään" herättämä vastarinnan miellelyhtymä, joka tarjoaa myös sisältöjä sukupolvikapinalle. Sisällissodan tragediaa ei juhlita, mutta "myyttisenä" tapahtumana se on sitäkin voimallisempi. Siksi monet kansalaisista eivät halua sekoittaa vuoden 1918 jakolinjoja "suureen" kertomukseen, niin kuin juhlarahakohu osoitti. Se toimii kansallisen kertomuksen yleisesti hyväksyttynä vastakertomuksena. Kansainvälisenä vertailukohtana voisi toimia Yhdysval-

tain sisällissota, joka muodostaa ehtymättömän historiakulttuurin ja vastakkaisten identiteettien sammon amerikkalaisille. Sikäläinen sota toimii historiallisena varantona tämän päivän kysymyksille yli 150 vuotta konfliktin päättymisen jälkeen.

FT **Tuomas Tepora** on Suomen ja Pohjoismaiden historian dosentti Helsingin yliopistossa ja yliopistotutkija Helsingin yliopiston tutkijakollegiumissa (2015–2018).
Sähköposti: tuomas.tepora@helsinki.fi.